

Bezitters en bewoners van kasteel Endegeest

De vroegste vermelding van Endegeest dateert van 17 maart 1307, toen *vrouwe Hasekina van Endegeest*, na de dood van haar broer *Jacob van Endegeest*, door Hendrik van Alkemade werd beleend met het toenmalige huis en twaalf morgen land. In de leenbrief werd bepaald dat het leen na de dood van Hasekina zou overgaan op Sijmon en Jemschen, de kinderen van haar zoon, en hun nakomelingen. Eerst zal Simon het leen krijgen en mocht hij zonder zoon of dochter sterven, komt het toe aan Jemschen. Mocht Jemschen zonder zoon sterven, dan komt het toe aan haar dochter. Mocht deze dochter ook zonder wettelijk zoon of dochter sterven, dan komt het toe aan het oudste en naaste familielid van vrouwe IJden, die een zuster was van Jacob en Hasekine van Endegeest. Deze gift zal nooit meer aan Hendrik van Alkemade en zijn nakomelingen terugvallen, zolang er familieleden van Hasekina, Simon en Jemschen in leven zijn. De leenbrief is bezegeld met het zegel van Hendrik van Alkemade. De andere helft van het huis met ook twaalf morgen land was een leen van de leenhoven van Wassenaar.

Naar de overtuiging van W.J.J.C. Bijleveld, auteur van *De Geschiedenis van Endegeest*, Leidsch Jaarboekje 1909, heeft Hasekina het oorspronkelijke eigen goed in twee gelijke delen in leen opgedragen aan de heer van Wassenaar, burggraaf van Leiden en aan haar neef de heer van Alkemade. Op deze wijze zou zij zich als weduwe verzekerd hebben van de steun van de machtigste heren van die tijd in haar omgeving. Verdere informatie over Hasekina, haar kinderen of kleinkinderen ontbreekt, alleen is bekend dat *Floris van Endegeest* op 21 maart 1364 met de helft van het goed Endegeest wordt beleend door burggraaf Dirck van Wassenaar.

Op 21 maart 1364 wordt *Floris van Endegeest* met de helft van het goed Endegeest beleend door burggraaf Dirck van Wassenaar. In 1421 ontving *Willem van Endegeest* de helft van Endegeest in leen van burggraaf Hendrick van Wassenaar en op 3 maart 1423 de andere helft van Floris van Alkemade. Willem staat in de boeken aangeduid als Van Alkemade en Endegeest. Willem liet in 1428 het goed na aan zijn oudste dochter *Willemijn van Alkemade en Endegeest*. Op 18 december 1439 droeg zij kasteel Endegeest met 29 morgen land in koop over aan *Dirck van Zwieten*. Diezelfde dag ontving Dirck de helft van Endegeest in leen van Hendrik van Wassenaar en twee dagen later de andere helft van Floris van Alkemade. Op 25 augustus 1448 kocht Dirck van Zwieten van zijn neef Floris van Alkemade de helft van Endegeest en droeg dit leen vervolgens op aan de burggraaf, die hem en zijn nakomelingen voortaan beleende met de gehele hofstad Endegeest en de bijbehorende 29 morgen land en het recht tot het houden van een paar broedende zwanen.

Dirck van Zwieten trad in dienst (naar alle waarschijnlijkheid in 1422) van hertog Jan van Beieren. Van 1428 tot 1467 was hij secretaris van de nieuwe hertog van Bourgondië, Filips de Goede. Daarna was hij o.a. griffier van de Raadkamer van Holland, bewaarder van de registerkamer van Holland en raadsheer in het Hof van Holland, waarmee hij tot de belangrijkste ambtenaren van het gewest behoorde. Op 14 april 1447 ontving hij het schoutambt van Oegstgeest en Poelgeest en van 1456-1481 was hij heemraad van Rijnland.

Ook op kerkelijk terrein was Dirck van Zwieten actief. Zo was hij collector (beheerder) van de in 1417 door zijn oom Geryt van Poelgeest gestichte vicarie in de Pieterskerk in Leiden. In

1461 stichtte hij eveneens in de Pieterskerk een vicarie van Bartholomeus, Barbara en Catharina. Twee jaar later volgde een kapel met graf en gestoelte, gewijd aan Bartholomeus. In 1471 bepaalde Dirck dat de collatie van al deze fundaties en het eigendom van de kapel met het daarin gelegen graf aan zijn leenvolgers en de bezitters van het huis Endegeest verbonden zouden blijven. Na zijn dood op 23 januari 1482 werd hij bijgezet in zijn kapel in de Pieterskerk.

Door het voortijdig overlijden van zijn dochters vererfden de bezittingen van Dirck van Zwieten op de nakomelingen van zijn zusters. Zo werd *Pieter van Clutinge*, zoon van Geertruyd van Zwieten en Andries Van Clutinge, op 18 mei 1482 beleend met Endegeest. In 1483 kreeg hij toestemming van zijn leenheer om het goed na te laten aan één van de kinderen van zijn zuster Beatrix, die gehuwd was met Dirck van Berckel. Zo werd *Jan Dirck van Berckel* op 14 december 1483, na het overlijden van zijn oom Pieter, met Endegeest beleend. Voorwaarde was dat hij zijn beide tantes een lijfrente van 20 pond uitkeerde en dat de weduwe van zijn oom de haar resterende dagen op Endegeest mocht doorbrengen. Kennelijk was de nieuwe eigenaar van Endegeest minderjarig want zijn vader *Dirck van Berckel* krijgt op 10 februari 1484 de sleutels van het kasteel overhandigd. Door het vroegtijdig overlijden van Jan wordt zijn vader Dirck op 26 oktober 1489 met Endegeest beleend. Deze woonde in de wintermanden in Leiden en verbleef alleen in de zomer op Endegeest, ter vervulling van zijn ambt als schout van de heerlijkheid Oegstgeest. Bij gebrek aan andere kinderen liet hij Endegeest na aan *Engelbrecht Van Berckel*, een zoon van zijn broer Jacob, die op 2 oktober 1510 met Endegeest werd beleend.

Engelbrecht van Berckel had drie kinderen. Zijn zoon Jan noemde zich *Jan van Endegeest* en was gehuwd met Wendelmoet van der Graft. Jan van Endegeest was een belangrijk man in het Leidse bestuursleven. In 1532 werd hij gasthuismeester van het Onze Lieve Vrouwegasthuis. Verder was hij actief als kerkmeester van de St. Pancraskerk. Bovendien was hij schepen, thesaurier en burgemeester van Leiden. Hij was op 14 december 1535 met Endegeest beleend en bij zijn overlijden in 1557 liet hij de heerlijkheid na aan zijn enig kind Elisabeth.

Deze *Elisabeth van Endegeest* was vijf jaar daarvoor op Endegeest gehuwd met Claes van Schouwen. De van Berckels noemden zich bij voorkeur slechts 'Van Endegeest', terwijl zij het wapen van Van Berckel voerden. De familie Van Schouwen had als wapen een zilveren dolfin op een rood veld.

Met het oog op de mogelijke belegering van de stad Leiden door de Spanjaarden waren in 1572 alle gebouwen, bomen, steen- en kalkovens in de directe omgeving van de stad met de grond gelijk gemaakt. Op 17 juli 1573 viel de beslissing dat ook Endegeest diende te worden gesloopt.

Bij het overlijden van Elisabeth van Berckel kwam het kasteel op 7 november 1574 officieel in handen van haar oudste zoon *Maerten van Schouwen*. Hij trouwde op 18 september 1577 met Maria van der Meij. Het kasteel werd in 1616 gedeeltelijk herbouwd. In 1623 was het bewoond door Maerten van Schouwen met zijn vrouw, drie kinderen en een viertal dienstboden. De eerste afbeelding waarop het kasteel als gebouw valt te onderscheiden

dateert uit 1631. De Leidse landmeter Jan Pietersz. Dou maakte toen een kaart van de landerijen van het St. Elisabethgasthuis waarop hij ook het kasteel afbeeldde.

In 1626 kwam Endegeest in handen van jhr. *Nicolaes van Schouwen van Endegeest*. Nicolaes overleed ongehuwd in 1638. De door hem benoemde erfgenaam, zijn enig overgebleven broer Jan, overleed in datzelfde jaar nog voordat hij officieel met Endegeest kon worden beleend. Zo kwam het kasteel in handen van *Pieter van Foreest van Schouwen*, de zoon van zijn overleden broer Gerrit. Deze was echter minderjarig, de eed werd, met toestemming van zijn voogden, afgelegd door Pieter van Leeuwen. Tot een herhaling van de eed is het nooit gekomen want Pieter van Foreest van Schouwen overleed op 11 januari 1644 in Rome en werd aldaar begraven.

Pieter van Foreest had het kasteel in 1641 verhuurd aan *René Descartes*. Hij vertrok in 1643 naar Egmond aan den Hoef.

Pieter van Foreest liet het kasteel na aan zijn achternicht *Elisabeth van Schouwen*, dochter van Leendert van Schouwen van Endegeest en Machteld Paets van Santhorst. De belening van Endegeest aan Elisabeth van Schouwen vond plaats op 11 juli 1646. Haar man, Jacob van Berchem, was voormalig hofmeester van prins Maurits en later lid van de Raad van State. Dit echtpaar gaf opdracht voor de bouw van een nieuw kasteel. Hun alliantiewapen is aangebracht in het timpaan van de voorpoort. In 1647 werd met het werk begonnen, het bestaande gebouw werd gesloopt. De nieuwbouw moet kort na 1651 hebben plaatsgevonden. In dat jaar werden beide torens aan het kasteel toegevoegd. Het echtpaar Van Berchem-Van Schouwen van Endegeest verbleef in de regel in Den Haag. In die plaats zijn overleden. Elisabeth op 31 oktober 1652 en haar man op 30 oktober 1654.

In haar testament had Elisabeth van Schouwen het landgoed nagelaten aan de oudste zoon van haar oudste dochter Elisabeth van Berchem, die gehuwd was met jhr. Willem van der Rijt. Hij stamde uit een oud Antwerps geslacht. Deze kleinzoon, de erfgenaam van Endegeest, was in 1646 geboren en had de naam Scheldinus gekregen. Op 23 december 1653 werd de negenjarige *Scheldinus van Rijt* door Claude de Ligne, de burggraaf van Leiden, met Endegeest beleend. Kort daarna zal hij met zijn ouders het kasteel hebben betrokken. Willem van der Rijt overleed op 6 maart 1663, zijn weduwe verbleef meestal in Den Haag of in Brabant. Scheldinus kreeg in 1671 het commando over 100 soldaten. Al in 1672 sneuvelde hij in een gevecht met Franse troepen. Hij liet kasteel na aan zijn jongere broer *Jacob van der Rijt*. Hoewel Jacob maar liefst 65 jaar eigenaar van het kasteel zou zijn heeft hij er nooit gewoond.

Jacob van der Rijt was in 1654 in Den Haag geboren. Hij trouwde in oktober 1690 met jkvr. Johanna Maria Oem van Wijngaerden. Jacob werd op 1 januari 1674 officieel met de heerlijkheid beleend, maar voelde zich waarschijnlijk meer aangetrokken tot de landgoederen van zijn vrouw. Op 19 februari 1691 verscheen er een advertentie in de Leidsche Courant waarin het kasteel en de omringende landerijen te koop worden aangeboden. In 1700 kreeg Jacob van der Rijt van zijn leenheer opnieuw toestemming naar eigen goedkeuren over Endegeest te beschikken. Van verkoop van kasteel of landerijen kwam het niet. In de eerste jaren van de 18^e eeuw onderging het kasteel en de omringende tuinen ingrijpende veranderingen.

In 1705 wordt het huis verhuurd aan *Status Philippus graaf van Bentheim-Steinfurt*. Hij was gehuwd met Johanna Sidonia van Horne-Batenburg. Tot 1730 bracht de familie steeds een deel van het jaar door op Endegeest. Generaal Van Bentheim vertrok toen naar Heusden, waar hij tot gouverneur was benoemd. Na het vertrek van de Van Bentheims bood Jacob van der Rijt het kasteel in december 1730 weer te huur of te koop aan. Het bleef jaren leeg staan. Na zijn overlijden in 1739 liet Jacob het kasteel na aan zijn dochter *Catharina Jacoba van der Rijt*. Zij was in 1729 hertrouwd met *graaf Frederik van Gronsfeld-Diepenbroick-Impel*. Slechts kort was zij Vrouwe van Endegeest, zij overleed in 1744 in Den Haag. Zij had haar man tot universeel erfgenaam benoemd, pas op 10 september 1747 kreeg hij toestemming de heerlijkheid te aanvaarden. Hij was eerder dat jaar hertrouwd met Carolina Frederica Henriëtta Maria, gravin van Bentheim-Steinfurt. Direct na hun huwelijk vestigden zij zich op Endegeest. In datzelfde jaar verwelkomden zij de oude huurder van het kasteel, haar oudoom Status van Bentheim, die als gouverneur van Heusden was teruggetreden. Zijn laatste jaren bracht hij op het kasteel door, samen met zijn vrouw en pleegdochter Amalia, zuster van Carolina.

Met de komst van Frederik, graaf van Gronsfeld-Diepenbroick-Impel braken er voor Endegeest betere tijden aan. Hij nam een belening en hypotheek van f 8.000 op het kasteel, aannemelijk is dat hij dat gestoken heeft in de verbouwing van het kasteel. Het echtpaar had veel personeel in dienst, zo was er sprake van een aantal gezelschapsdames, een rentmeester, een stalmeester en koetsiers, hoveniers en tal van mannelijke en vrouwelijke bedienden.

Het huwelijk van Amalia van Bentheim met haar verre neef Maurits Casimir van Bentheim Teckelenburg Rheda werd in 1750 op het kasteel voltrokken. Iets van de status van de kasteelheer blijkt uit het feit dat de kerkelijke bevestiging van dit huwelijk plaats vond op het kasteel en, ondanks de bezwaren van de plaatselijke predikant, niet in het 'Groene Kerkje', de plaatselijke gereformeerde kerk. De voltallige kerkeraad was bij de voltrekking aanwezig. Dit maakte zoveel indruk dat douairière De Thoms-Boerhaave, eigenaresse van kasteel Oud-Poelgeest, dertien jaar later bij het huwelijk van haar oudste dochter wist te bewerkstelligen dat die plechtigheid op Oud-Poelgeest werd voltrokken.

Op 6 juni 1754 overleed graaf Frederik. Zijn vrouw, *Carolina Frederica Henriëtta Maria, gravin van Bentheim-Steinfurt*, was op 11 augustus 1755 met Endegeest beleend. Zij overleed op 5 maart 1783 en vermaakte Endegeest aan haar zoon *Willem van Gronsfeld-Diepenbroick-Impel*, die op 30 augustus 1784 officieel in het bezit kwam van Endegeest. Hij woonde alleen de zomermaanden in het kasteel. Kort voor zijn huwelijk verkocht hij de heerlijkheid Endegeest op 4 november 1786 aan *Samuel Radermacher*. Met deze verkoop kwam het kasteel voor het eerst in lange tijd niet via vererving in andere handen.

Samuel Radermacher was op 4 juni 1748 in Den Haag geboren. Hij had zijn fortuin in Bengalen vergaard. Hij was gehuwd met Cornelia Backer. In de twaalf jaar dat Radermacher eigenaar was van het landgoed wist hij dit uit te breiden met 18 morgen. Bij de verkoop in 1800 bracht het landgoed slechts f 1.000 meer op dan hij er in 1787 voor betaald had. Op 31 december 1800 droeg hij het eigendom van Endegeest met 47 morgen over aan mr. *Dirck Cornelis Gevers*.

De nieuwe eigenaar, mr. Dirck Cornelis Gevers was in 1763 geboren als zoon van de Rotterdamse burgemeester Abraham Gevers. Dirck Cornelis studeerde rechten in Leiden, was tot de omwenteling van 1795 schepen van Schieland, schepen van Rotterdam en pensionaris van Rotterdam. Wegens zijn politieke gezindheid bleef hij in de periode van de Bataafse Republiek ambteloos. Gevers betrok het kasteel in de zomer van 1801 met zijn tweede vrouw en drie zoons. Sindsdien noemde hij zich Gevers van Endegeest. Gevers speelde een belangrijke rol bij de hulp aan de slachtoffers van de ramp met het kruitschip in Leiden in 1807. Na het herstel van de onafhankelijkheid in 1813 werd hij commissaris-generaal van de Waterstaat. Hij werd lid van Gedeputeerde Staten. Op 31 december 1827 werd hij door Koning Willem I in de adelstand verheven met als predicaat jonkheer. Zowel het huis als de tuinen ondergingen in zijn tijd grootscheepse veranderingen. Een veel omvattende ingreep was de sloop van de beide galerijen tussen voor- en het hoofdgebouw. Alle vensters in het hoofdgebouw kregen nieuwe empire-schuiframen. In het park werden losse boomgroepen en vijvers aangelegd. Op 29 oktober 1839 overleed Dirck Cornelis geheel onverwacht. Hij had kort daarvoor in 1838 door ruiling Endegeest overgedaan aan zijn oudste zoon uit zijn tweede huwelijk, *hr. mr. Daniël Theodoor Gevers van Endegeest*. Hij kreeg behalve het kasteel 60 ha land daaromheen en zijn vader 68 ha grond elders in Oegstgeest en in de gemeente Sassenheim.

Daniël Theodoor Gevers van Endegeest was in 1793 geboren in Rotterdam. In 1810 ging hij rechten studeren in Leiden. Hij promoveerde in 1816 en maakte toen een rondreis van een jaar door Italië. In 1838 werd hij lid van de Tweede Kamer. Tweemaal werd hij voorzitter van de Tweede Kamer. Hij bleef tot 1855 lid van de Tweede Kamer. Als kamerlid was hij één van de initiatiefnemers van afschaffing van de slavernij. Van 1856 tot 1858 was hij minister van Buitenlandse Zaken. In 1850 had hij van de stad Leiden de heerlijkheid Oegstgeest en Poelgeest gekocht. In 1853 trad hij op als curator van de universiteit. Vanaf 1858 was hij ook hoogheemraad van Rijnland.

Vanaf zijn huwelijk in 1828 woonde Gevers met zijn tweede vrouw jkvr. Johanna Margaretha Deutz van Assendelft afwisselend in Den Haag of op het buiten Huis ter Wegen onder Sassenheim. Met ingang van 1 mei 1840 vestigde hij zich op Endegeest, waar hij het grootste deel van het jaar doorbracht. In de tuin achter het kasteel liet hij in 1845 een ijskelder aanleggen, verder is weinig bekend van aanpassingen in huis en tuin.

Het echtpaar was zeer sociaal bewogen, zij stichtten in 1875 een kleuterschool voor kinderen van arbeiders, die al snel de 'Gevers-Deutz' werd genoemd. In de Groene Kerk liet het echtpaar in 1857 een orgel plaatsen en in 1875 schonken zij de kerk twee gebrandschilderde ramen, op één daarvan is kasteel Endegeest afgebeeld. Beiden liggen op het kerkhof van de kerk begraven. De graftombe liet de weduwe Gevers-Deutz oprichten na het overlijden van haar man op 27 juli 1877.

Bij zijn overlijden verkreeg zijn weduwe het vruchtgebruik van zijn goederen. Omdat het echtpaar geen kinderen had werd Endegeest geërfd door de kleinzoon van de broer van Daniel Theodoor. Deze *hr. Leonard Adrien Charles van Heteren Gevers* werd door financiële omstandigheden gedwongen het geheel direct na de dood van zijn oudtante in 1895, van de hand te doen. In 1896 verkocht hij het kasteel met de omliggende terreinen voor f 75.000 aan de *gemeente Leiden*, die het complex bestemde tot psychiatrische inrichting Endegeest.

In 1840 had Jhr. Daniël Theodor de aan de overzijden van Endegeesterstraatweg gelegen buitenplaats Rhijngeest gekocht, die hij 1844 ingrijpend liet verbouwen. Een nieuwe vleugel en een veranda op de eerste verdieping, waardoor het pand het aanzien kreeg van een koloniaal landhuis. Het werd bewoond door zijn broer Jhr. A.L. van Heteren Gevers en later door zijn schoonzuster Jkvr. M. Deutz van Assendelft. Vanaf 1891 bewoonde professor Suringa, directeur van de Hortus Botanicus, het pand. In 1898 werd het - tegelijk met Endegeest - verkocht aan de gemeente Leiden en werd het als verpleegpaviljoen onderdeel van het sanatorium voor zenuwzieken Rhijngeest, gebouwd in 1903.

Onno Koerten, juli 2018